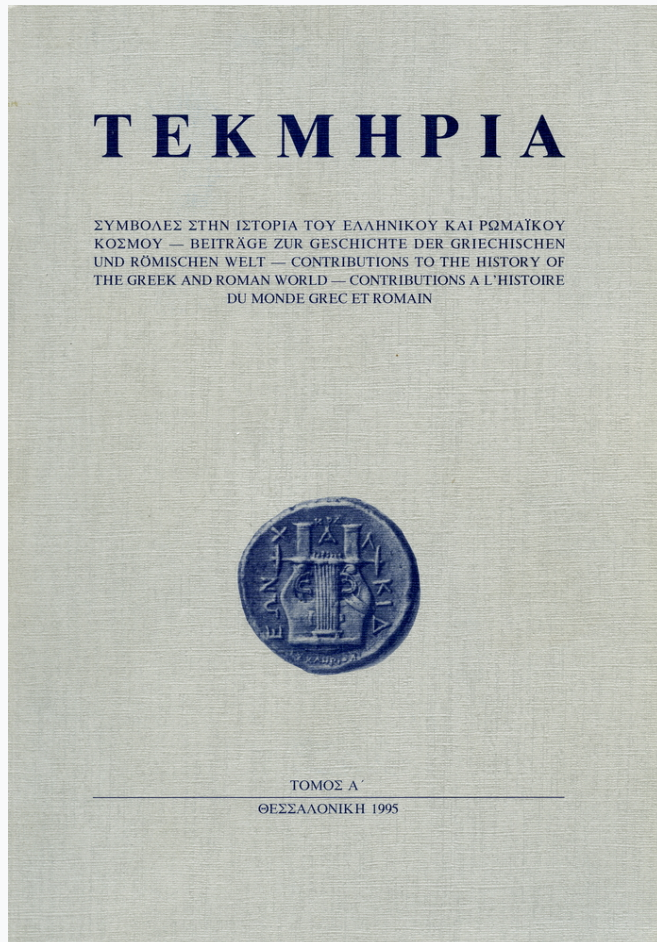

Tekmeria

Vol 1 (1995)

Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στὴ
Θεσσαλονίκη: Μὲ ἀφορμὴ μιὰ νέα δίγλωσση
ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.96](https://doi.org/10.12681/tekmeria.96)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ. (1995). Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στὴ Θεσσαλονίκη: Μὲ ἀφορμὴ μιὰ νέα δίγλωσση ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή. *Tekmeria*, 1, 47–65. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.96>

Π. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΑΥΛΙ ΑΥΙΙ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΜΙΑ ΝΕΑ ΔΙΓΛΩΣΣΗ ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές της έρευνας της κοινωνικής ιστορίας της Θεσσαλονίκης κατά την αρχαιότητα είναι ασφαλώς εκείνη που αφορά τη ζωή και τη δράση των μη ελληνικής καταγωγής κατοίκων της, όπως λ.χ. των Έβραίων¹ ή των Ιταλικών. Οι τύχες αυτής της τελευταίας πληθυσμιακής ομάδας ήταν φυσικό να απασχολήσουν ήδη τον J. Hatzfeld στο θεμελιώδες (αν και εν μέρει ξεπερασμένο πιά) έργο του για τους Ιταλικούς που εγκαταστάθηκαν στις πόλεις της ελληνικής Ανατολής. Εκεί ο Γάλλος έρευνήτης, αφού καταρχήν διαπίστωνε την παντελή έλλειψη σχετικών (επιγραφικών και γραμματειακών) μαρτυριών για τη ρεπουμπλικανική εποχή, δεχόταν ότι τουτό οφείλεται όχι στην αυτοσπασματικότητα των πηγών, αλλά στην αδιαφορία των Ιταλικών να εγκατασταθούν στην Θεσσαλονίκη, επειδή, όπως εσφαλμένα υπέθετε, αυτή απέκτησε λιμένα μόλις την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου και ως εκ τούτου δεν ήταν μία σημαντική έμπορική πόλη.² Μέ

---

1. Για την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης βλ. τελευταία P. M. Nigdelis, «Synagoge(n) und Gemeinde der Juden in Thessaloniki: Fragen aufgrund einer jüdischen Grabinschrift der Kaiserzeit», *ZPE* 102 (1994), 297 κ.έξ.

2. Βλ. J. Hatzfeld, *Les Trafiquants Italiens dans l'Orient Grec*, Paris 1919, 57. Για την καθεαυτήν περιέργη και εσφαλμένη υπόθεση ότι η πόλη απέκτησε λιμένα μόλις επί Μεγάλου Κωνσταντίνου βλ. Ριζάκης (Σημ. 6), 512 σημ. 5 όπου η σχετική συζήτηση και ακόμη F. Parazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque Romaine*, Paris 1988, 208 ιδιαίτερα σημ. 125 όπου επισημαίνονται τα χωρία 37, 9 και 16 του έδικτου του Διοκλητιανού (βλ. S. Lauffer, *Diokletians Preisedikt*, Berlin 1971, 201 κ.έξ.) από τα όποια προκύπτει ότι ήδη τό 301 μ.Χ. η Θεσσαλονίκη διέθετε ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια της αυτοκρατορίας. Την ύπαρξη (του λιμανιού) αφήνει επίσης να εννοηθεί η επιγραφή του δούμου της Αφροδείτης Έπιτευξιδίας, ενός συλλόγου εμπόρων και ναυτικών, που μπορεί να χρονολογηθεί τό αργότερο τό 26/5 π.Χ. ή τό ενωρίτερο (και μάλλον πιθανότερο, λόγω του σχήματος των γραμμάτων) τό 90/1 μ.Χ.· βλ. E. Vutiras, *Berufs- und Kultverein, ein doumos in Thessaloniki*, *ZPE* 90, 1992, 87-96 ιδιαίτερα 90 κ.έξ. Ό έμπορικός χαρακτήρας της πόλης και η ύπαρξη ενός σημαντικού λιμανιού σέ αυτήν κατά τόν 2. αί. μ.Χ. συνάγεται εξάλλου, από δύο χωρία Ισάριθμων έργων του Γαληνού τά όποία δεν έχουν προσεχθεί στην έρευνα. Στο πρώτο (14. 77 [έκδ. C. G. Kühn]) που αφορά την έμπορία του πετροσέλινου παρέχεται η εξής ενδιαφέρουσα

βάση τῆς διαθέσιμης ἐπιγραφικῆς μαρτυρίας ὁ ἴδιος δὲν ἔκαμνε καθόλου λόγο γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο ἐγκατάστασής τους κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχή γιὰ τὴν ὁποία πιθανολογοῦσε μάλιστα κατὰ περιεργό τρόπο διὲν ἡ μοναδική κοινότητα Ἰταλικῶν στὴ Μακεδονία ἦταν ἐκεῖνη τῆς Ἑδέσσης.³ Νεότερα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα μετέβαλαν ριζικά τὴν εἰκόνα τὴν ὁποία μετέδιδε γιὰ τοὺς Ἰταλικούς τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας⁴ τὸ ἔργο τοῦ Hatzfeld. Εἰδικότερα σὲ δ,τι ἀφορᾷ τὴ Θεσσαλονίκη ἦταν κυρίως μιά ἀποσπασματικὰ σαζόμενη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. στὴν ὁποία ἀναφέρονται ἀπὸ κοινοῦ ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι] *Ῥωμαῖοι* πού ὀδήγησε νεότερους ἐρευνητές σὺν δικαιολογημένο συμπέρασμα διὲν, ὅπως σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἔτσι καὶ στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχή ὑπῆρχε μιά σημαντικὴ ἰταλικὴ κοινότητα ὀργανωμένη σὲ *conventus civium Romanorum*.⁵ Ἡ

πληροφορία: τὸ δὲ (sc. *πετροσέλινον*) ἐξ Ἡλείου πρότερον μὲν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πλείστον γε, καὶ σχεδὸν ἅπαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἐκεῖθεν δ' ὡς Μακεδονικὸν ἐκφέρεται· σὺν δευτέρῳ (12. 170 [ἐκδ. C. G. Kühn]) ὁ Γαλνός, περιγράφοντας κάποιον ταξίδι τοῦ ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία στὴν Ῥώμη, ἀναφέρει διὲν ἔπλευσε ...πρότερον ἀπὸ Τρωάδος Ἀλεξανδρείας εἰς Λῆμνον, ἐπιτυχῶν εἰς Θεσσαλονίκην ἀναγομένου πλοίου...

3. Βλ. J. Hatzfeld (Σημ. 2), 148.

4. Σχετικὰ μὲ τῆς παροικίες τῶν Ἰταλικῶν στίς ἄλλες μακεδονικὲς πόλεις (ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης) ὡς τὴ δημοσίευση τῆς συνθετικῆς μελέτης γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ μετανάστευση στὴ Μακεδονία πού ἐξαγγέλλεται στὴν ἐργασία τοῦ Ἀ. Ριζάκη (Σημ. 6) 513, σημ. 7 βλ. προσωρινὰ Δ. Κανατσούλης, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, *Μακεδονικά* 4 (1960), 264-5, Α. J. N. Wilson, *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*, 1966, 150-1 ὁ ὁποῖος ὁμοίως, παρὰ τὴν αὔξηση τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου —βλ. παρακάτω—, δὲν ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Ἰταλικούς τῆς Θεσσαλονίκης), F. Papazoglou, *Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine*, ANRW II 7.1 (1979), 356-7 καὶ Α. Tatakī, *Ancient Beroea. Prosopography and Society*, Athens 1988, 437 κ.ἐξ. εἰδικὰ γιὰ τὴ Βέροια.

5. Βλ. Ch. Edson, *Macedonica*, HSCIPh 51 (1940), 131 (= IG X 2 1, 32): Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι] / *Ῥωμαῖοι ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγωνοθέτου* Λύτ[τοκράτορος Καίσαρος Θε]οῦ υἱοῦ [Θεοῦ Σεβαστοῦ] Γαῖου / Ἰουλίου [- - - - -^{c. 8} - - - - - ἱερέ]ως Διδός // ⁵ Ἐλευθερίου καὶ Ῥώμης Ζῳῖλου, / φύσει δὲ [- - - - -^{c. 8} - - - - - θεῶ]ν Ἀντιδότου τοῦ [- - -^{c. 8-9} - - - - -], Ῥώμης / καὶ Ῥωμαίων Ἰωνίου τοῦ Διονυσιοδώρου τοῦ Ἰλῆρου? πολιταρχοῦντων // ¹⁰ Ἐπιτήτου τοῦ [- - -^{c. 4-5} - - -]δος Σω[- - -]. Περιέργως ὁ Ch. Edson καὶ ἡ F. Papazoglou (Σημ. 4), 357, μολοντί ἀντιλαμβάνονται τὴ σημασία τῆς ἐπιγραφῆς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἰταλικῆς κοινότητος τῆς πόλης, δὲν ἀναφέρονται οὔτε πολὺ περισσότερο ἀνασκευάζουν τῆς ἀπόψεως τοῦ Hatzfeld, ὅπως ὁ Ἀ. Ριζάκης (Σημ. 6), 513. Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς ἐπιγραφῆς ἔχουν διατυπωθεῖ διαφορετικὲς ἀπόψεις ἀπὸ τοὺς μελετητές. Ἔτσι ὁ Ch. Edson (βλ. IG X 2 1, 32) τὴ χρονολογεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1. αἰ. μ.Χ., ἐνῶ ἡ F. Papazoglou, δ.π., 328 (βλ. ὁμοίως σ. 357) πιθανολογεῖ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου, λόγω προφανῶς τῆς παρουσίας σὲ αὐτὴν τοῦ ἱερέως καὶ ἀγωνοθέτου τοῦ Αὐγούστου. Ὡστόσο ἡ λατρεία τοῦ Αὐγούστου μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ καὶ μετὰ τὸν θάνατό του, ὅπως προκύπτει λ.χ. ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή IG X 2 1, 133 μετὰ τὴν ἐπαναχρονολόγησή της

ζωή καί ἡ δράση τῶν μελῶν τῆς κοινότητος αὐτῆς καί συνακόλουθα ἡ ἱστορία τῆς φωτίστηκαν ἀκόμη περισσότερο χάρις σέ μιᾶ πρόσφατη μελέτη πού ἀξιοποίησε τό σύνολο τοῦ ἀξιόλογου σχετικοῦ (ἐπιγραφικοῦ) ὕλικου τό ὁποῖο εἶχε στό μεταξὺ συγκεντρωθεῖ. Σέ σχέση μέ τίς ἀπαρχές τῆς κοινότητος μάλιστα ἡ μελέτη διαπίστωνε ὅτι, ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι πίστευε ὁ Hatzfeld, οἱ πρῶτες ἐγκαταστάσεις μεμονωμένων *Ῥωμαίων* στή Θεσσαλονίκη θά ἔπρεπε νά χρονολογηθοῦν μετά τόν Μιθριδατικό πόλεμο κατά τά τελευταῖα κυρίως χρόνια τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς.⁶

μεταξὺ τῶν ἐτῶν 35-39 μ.Χ. (γιά τίς ἀλλεπάλληλες ἐπαναχρονολογήσεις τῆς ἐπιγραφῆς βλ. L. Robert, «Les inscriptions de Thessalonique», *RPh* 1974, 215 —πρῶτο τρίτο τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.— καί ὁ J. Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki in der römischen Kaiserzeit*, Berlin - N. York 1988 [AMGS, XII], 10 σημ. 41 πρὸς. SEG 38, 691 —μεταξὺ τῶν ἐτῶν 35-9). Τελευταῖα ὁ H. Lee Hendrix πού ξαναμελέτησε τὴν ἐπιγραφὴν στό πλαίσιο τῆς διδ. διατριβῆς του *Thessalonicians honor Romans*, Diss. Harvard 1984, 366-386 προτείνει γιά τοὺς στίχους 5-7 τῆς ἐπιγραφῆς τίς συμπληρώσεις ...Γαῖου / Ἰουλίου [Ῥομητάλκου Ἡερέβειω Διὸς //⁵ Ἐλευθερίου Ζωῖλου ? τοῦ Ζιωῖλου, / φῖσει δ[ὲ Λυσιπόνου ? τῶν θεῶν] ... καί, ἀφοῦ ταυτίζει τόν ἱερέα τοῦ Διὸς Ἐλευθερίου μέ τόν πολιτάρχην Ζωῖλον τοῦ Ζωῖλου τοῦ Λυσιπόνου τῆς προαναφερθεῖσης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς *IG X 2 1*, 133 τοῦ γνωστοῦ δυνάστη τῶν Θρακῶν Γ. Ἰουλίου Ρομητάλκῃ δέχεται τὴν ἴδια χρονολόγηση καί γιά τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴν *IG X 2 1*, 32. Οἱ προτεινόμενες συμπληρώσεις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱερέως εἶναι, ὡστόσο, προβληματικές: καί τοῦτο ὄχι μόνο γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέως ἀλλά καί ἄποσπασματικά ἀλλὰ καί ἐπειδὴ α) τὸ ὄνομα Ζωῖλος εἶναι πολὺ σῆνηθες στίς ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλονίκης καί β) τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ πολιτάρχῃ τῆς *IG X, 2 1*, 133 μέ τόν ὁποῖο ὁ H. Lee Hendrix θέλει νά ταυτίσει τόν ἱερέα εἶναι Ζωῖλος καί ὄχι Λυσιπόνος. Ὁ ἴδιος μελετητής, ὁ.π., 41, προτείνει ἐπίσης τίς ἀκόλουθες συμπληρώσεις γιά τὴν ἀποσπασματικὰ σωζόμενη ἐπιγραφὴν *IG X 2 1*, 33, στήν ὁποία ἐπίσης ἀναφέρονται συμπραγματευόμενοι: [Ἡ πόλις ? καί οἱ] συμπραγματευόμενοι καί οἱ / παρικοῦντες? Ῥωμαῖοι^{vvv} [M. Ἀντωνίω?] / [καί Γ. Καίσαρι] [v ε]νεργέταις καί σωτήρησι?, ἐνῶ ὁ Edson παραιτεῖται ἀπὸ ὁποιαδήποτε συμπλήρωση καί περιορίζεται νά χρονολογήσει καί τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴ πρὶν ἀπὸ τά τέλη τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. Ἡ ἐξαιρετικὰ ἀποσπασματικὴ κατάστασίς τῆς δέν παρέχει, κατά τὴ γνώμη μου, καμιά δυνατότητα γιά πειστικὴ συμπλήρωσίς τῆς.

6. Ἄ. Δ. Ριζάκης, «Ἡ Κοινότητα τῶν Συμπραγματευομένων Ῥωμαίων τῆς Θεσσαλονίκης καί ἡ ρωμαϊκὴ οἰκονομικὴ διείσδυση στήν Μακεδονία», *Ἀρχαία Μακεδονία* IV 1983, Θεσσαλονίκη 1986, 511 κ.ἑξ. Ἰδιαίτερα 514-5. Στό δικαιολογημένο αὐτό συμπέρασμα κατέληξε στηριζόμενος στίς ἐξῆς κυρίως ἐπιγραφές: Ch. Avezou - Ch. Picard, *Inscriptions de Macédoine et Thrace*, *BCH* 37 (1913), 125-7 καί 131-4 (γιά τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. Ἄ. Ριζάκης, ὁ.π., σημ. 13), *IG X 2 1*, 124 (a. 42-32 ante Chr.) καί 113 (ca. 23-22 ante): γιά τίς ἄλλες ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς βλ. Ἄ. Ριζάκης, ὁ.π. 515, σημ. 12-18. Τά χωρία τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κικέρωνα μέ τόν Ἀττικὸ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης, στά ὁποία ἀναφέρονται ἀπελεύθεροι ἐπιφανῶν Ῥωμαίων, ὅπως λ.χ. κάποιος Caecilius Trypho, πιθανότατα ἀπελεύθερος τοῦ Ἰππέα καί τραπεζίτη Q. Caecilius (βλ. *Ad Att.* III, 8), καί ἕνας ἀπελεύθερος τοῦ Κράσ-

Τά ελάχιστα νέα επιγραφικά εύρηματα πού σχετίζονται μέ τίς πρώτες φάσεις τῆς ἱστορίας τῆς Ἰταλικῆς κοινότητος τῆς πόλης⁷ ὄχι μόνο ἐνισχύουν τό συμπέρασμα αὐτό, ἀλλά παράλληλα δείχνουν ὅτι ὁ ἀριθμός τῶν Ἰταλικῆς καταγωγῆς μόνιμα ἐγκατεστημένων μεταναστῶν στή Θεσσαλονίκη κατά τά τέλη τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἢ τίς ἀρχές τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς θά πρέπει νά ἦταν μεγαλύτερος ἀπό ὅ,τι συνήθως ὑποθέτομε ἐξ αἰτίας τῆς ἔλλειψης μαρτυριῶν. Τήν ἀφορμή γιά τήν τελευταία αὐτή παρατήρηση δίνει μία δίγλωσση (συνταγμένη στά λατινικά καί ἑλληνικά) ἀναθηματική ἐπιγραφή (τέλη τοῦ 1. αἰ. π.Χ. / ἀρχές τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.) πού δημοσιεύτηκε πρόσφατα καί στήν ὁποία καταγράφονται οἱ εὐεργεσίες μιᾶς Ἰταλικῆς ὀνόματι *Avia A.f. Posilla*, δηλ. ἡ ἐπισκευή τοῦ τοπικοῦ ναοῦ τῆς Ἴσιδος καί ἡ κατασκευή σέ αὐτόν ἑνός προνάου:⁸ καί μόνο τό γεγονός ὅτι στήν ἐπιγραφή χρησιμοποιεῖται παράλληλα μέ τήν ἑλληνική ἢ λατινική, προφανῶς γιά νά γνωστοποιηθοῦν οἱ εὐεργεσίες σέ ὄσο τό δυνατό εὐρύτερο κοινό, προϋποθέτει ὅτι ὁ ἀριθμός τῶν Ἰταλικῶν τῆς Θεσσαλονίκης στήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου, ὁπότε καί ἔδρασε ἡ ἀναθέτρια, θά πρέπει νά ὑπῆρξε σημαντικός.

Ἡ δημοσιευόμενη ἐδῶ γιά πρώτη φορά δίγλωσση (ἑλληνικά-λατινικά) ἀναθηματική ἐπιγραφή τῆς ἴδιας πλούσιας Ἰταλικῆς, στήν ὁποία ἀποτυπώνονται ἀνάλογες εὐεργεσίες τῆς πρὸς τήν πόλη, ἀποτελεῖ ἕνα διαφωτιστικό κείμενο ἀπό πολλές ἀπόψεις, κυρίως ὁμως ἐπειδή συνιστᾶ μιᾶ ἀκόμη ἀσφαλῆ ἀφετηρία γιά τήν μελέτη τῆς ζωῆς τῶν πρώτων Ἰταλικῶν στήν πόλη καί τῶν δεσμῶν πού ἀνέπτυξαν μέ τή νέα τους πατρίδα. Ἰδιαίτερη σημασία προσλαμβάνει, ὡστόσο, καί ἐξαιτίας τῆς γλωσσικῆς μορφῆς στήν ὁποία εἶναι συντεταγμένη: οἱ δίγλωσσες ἰδιωτικές ἀναθηματικές ἐπιγραφές Ἰταλικῶν τόσο στή Θεσσαλονίκη⁹ ὅσο καί στίς ἄλλες πόλεις τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς

σου (βλ. δπ.π., III, 15) δέν παρέχουν καμία βásiμη πληροφορία σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τοὺς Ἰταλικούς τῆς Θεσσαλονίκης, ἐφόσον δέν εἶναι σαφές ἂν τά πρόσωπα αὐτά εἶχαν ἐγκατασταθεῖ μόνιμα στήν πόλη· βλ. ἤδη J. Hatzfeld (Σημ. 2), 57, σημ. 1.

7. Ἐκτός τῶν δύο δίγλωσσων ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Πόσιλλας μέ τίς ἐγκαταστάσεις τῶν Ἰταλικῶν κατά τήν ρεπουμπλικανική ἐποχή συνδέεται μιᾶ ἀκόμη δίγλωσση ἀναθηματική ἐπιγραφή τοῦ 1. αἰ. π.Χ. βλ. παρακάτω σημ. 31.

8. Ἐ. Τρακοσοπούλου, Ἀπό τήν κοινωνία τῆς Ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Ἀρχαία Μακεδονία V 1988, Θεσσαλονίκη 1994 τόμ. III, 1542: *A Isi / Posilla Avia A(uli) f(ilia) / aedem reficiunt(dam) / et pronaium faci / undum cur(avit) de suo // B Εἰσίδι / Πόσιλλα Ἀυία / Αὔλου θυγάτηρ τὸν / ναὸν ἐπεσκεύασεν / καὶ τὸ προνάϊον ἐπόη/σεν ἐκ τοῦ ἰδίου.* Ἡ ἐπιγραφή βρέθηκε στό δυτικό νεκροταφεῖο τῆς πόλης.

9. Ἀπό τήν Θεσσαλονίκη μοῦ εἶναι γνωστές οἱ ἐξῆς δίγλωσσες ἀναθηματικές ἐπιγραφές: *IG X 2 1*, 380 (τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.), 666 (τοῦ 2./3. αἰ. μ.Χ.) 723 (τοῦ 2./3. αἰ. μ.Χ.), 878 (τοῦ 1. αἰ. π.Χ.): Ἀρχ. Δελτ. 23, 1968, Χρονικ. 326 (= AE 1972, 563 πρβλ. Bull. épigr. 1970, 368)· Ἀρχ. Δελτ. 24, 1969, Χρονικ. 300 (= AE 1982, 856)· καί ἡ ἀναφερόμενη στήν προηγούμενη σημείωση ἐπιγραφή. Γιά τήν χρήση τῆς λατινικῆς

εἶναι σπάνιες καί, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, πρόκειται γιά τήν πρώτη περιπτώση ὅπου τό ἴδιο πρόσωπο συντάσσει δύο ἀναθήματα μέ διαφορετική σειρά γλωσσῶν, προφανῶς ἐσκεμμένα, ὅπως ἀναλυτικά θά συζητηθεῖ παρακάτω (βλ. σ. 112f.).¹⁰

* * *

Ἡ νέα ἐπιγραφή περισυλλεγή τυχαῖα στά Λουτρά Σέδες καί εἰδικότερα στή θέση τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, τά ὅποια σώζονται ὡς σήμερα,¹¹ εἶναι δέ γραμμένη πάνω στήν πρόσθια πλευρά ἑνός μπλόκ μαρμάρου.¹² Τό κείμενό της ἔχει ὡς ἑξῆς (βλ. φωτ. ἀρ. 1):

- Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ υἱῶι
Σεβαστῶι καί Ἡρακλεῖ καί τῆι πόλει
Ἄυία Αὔλου θυγάτηρ Πόσιλλα τόν*
4 *ναόν καί τὰ θερμὰ καί τήν δεξαμενήν
καί τ[ά]ς περει[κειμέν]ας στράς τῶι ὕδατι ἐκ τοῦ ἰδίου*
- Imp • Caesari • Divi • f • Pont • Max
et Herculi et civitati Thessalonicensium
- 8 Avia A. F. Posilla • aedem • aquas piscinam • et
porticus circa piscinam ^{vacat} de suo

Τό ἀξίωμα τοῦ pontifex maximus πού φέρει ὁ Αὔγουστος δείχνει ὅτι ἡ

στήν ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας βλ. τελευταῖα A. Rizakis, *Le grec face au latin. La paysage linguistique dans la peninsule balkanique sous l'empire*, *Comm. Hum. Litt* 104, 1994, 381 κ.ἑξ. ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

10. Γιά τή σειρά τῶν γλωσσῶν στίς δίγλωσσες συνταγμένες στά λατινικά καί ἑλληνικά ἐπιγραφές βλ. F. Zilken, *De Inscriptionibus Latinis Graecis Bilinguis Quaestiones Selectae*, Bonnæ 1909, 63 κ.ἑξ. (de ordine linguarum) καί V. Bassler, *Die griechisch-lateinisch bilinguen Inschriften*, Prag 1934, 31 κ.ἑξ. καί J. Touloumakos, *Bilingue Weh-inschriften*, (βλ. παρακάτω σ' αὐτόν τόν τόμο).

11. Γιά τά λουτρά αὐτά βλ. Γ. Βελένης καί ἄλλοι, *Κτίρια ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος σέ ἱαματικές λουτρικές ἐγκαταστάσεις τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου*, 2. *Συνέδριο γιά τὰ Θερμομεταλλικά Νερά*, Θεσσαλονίκη 1990, 484-500 ἰδιαίτερα 490-1. Τόν καθ. κ. Γ. Βελένη πού ἐντόπισε τήν ἐπιγραφή καί μοῦ παρέσχε τήν πληροφορία εὐχαριστῶ καί ἀπό τή θέση αὐτή.

12. Ἡ ἐπιγραφή φυλάσσεται στό Μουσείο τῆς Θεσσαλονίκης μέ Ἄρ. Εὐρετηρίου 15167. Οἱ διαστάσεις τοῦ μπλόκ εἶναι 0,41 μ. ὕψος, 0,96 μ. πλάτος καί 0,23 μ. πάχος. Τό ὕψος τῶν γραμμάτων κυμαίνεται μεταξύ 0,040 μ. καί 0,025 μ. Οἱ πρῶτοι στίχοι τόσο τοῦ ἑλληνικοῦ ὅσο καί τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὅπου ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα, εἶναι γραμμένοι μέ τά μεγαλύτερα γράμματα. Τά διάστιχα κυμαίνονται ἀπό 0,015 μ. ἕως 0,010 μ. Μεταξύ τῶν δύο κειμένων παρεμβάλλεται κενός χώρος 0,030 μ. Τήν Ἐφορο τῆς ἸΣΤ' Ἐφορίας Προϊστορικῶν καί Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Βοκοτοπούλου (†) εὐχαριστῶ γιά τήν ἄδεια δημοσίευσης τῆς ἐπιγραφῆς.

δραστηριότητα της Πόσιλλας θά πρέπει νά χρονολογηθεῖ μεταξύ τοῦ 12 π.Χ. καί τοῦ 14 μ.Χ.¹³

Ὅπως συμβαίνει καί μέ ἄλλες δίγλωσσες ἐπιγραφές οἱ τίτλοι καί τά ἀξιώματα τοῦ αὐτοκράτορα μεταγράφονται στό ἑλληνικό κείμενο πλήρως, ἐνώ στό λατινικό ἀποδίδονται μέ συντομογραφίες. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ παράλειψη τοῦ ἀξιώματος τοῦ *pontifex maximus* ἀπό τό ἑλληνικό κείμενο, γιά τό ὅποιο, ὡστόσο, μοῦ εἶναι δύσκολο νά βρῶ μιᾶ ἀναγκαστική ἐρμηνεία. Μεταξύ τῶν δίγλωσσων ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου ἀπό ἄλλες πόλεις ἐντοπίζονται τόσο παραδείγματα μέ τήν ἑλληνική ἀπόδοση *ἀρχιερεὺς μέγιστος* ὅσο καί παραδείγματα χωρὶς αὐτή, ὅπως συμβαίνει λ.χ. μέ δύο ἐπιγραφές ἀπό τήν Ἔφεσο.¹⁴ Οἱ διαφοροποιήσεις θά μπορούσαν συνεπῶς νά ὀφείλονται στή σχολαστικότητα τοῦ συντάκτη τοῦ ἐκάστοτε κειμένου, πού πάντως δέν φαίνεται νά χαρακτηρίζει τή δική μας περίπτωση, ἂν κρίνουμε ἀπό τό ὅτι ἀκόμη καί στή λατινική ἐκδοχή παραλείπονται ἐπίσημοι τίτλοι καί ἀξιώματα τοῦ Αὐγούστου, ὅπως π.χ. *tribunus plebis* ἢ *imperator*.

Ἡ σημασία τοῦ νέου εὐρημάτος ὡς πηγῆς γιά τήν ἱστορία τῆς οἰκογένειας τῶν Αννίων καί γενικότερα τῆς κοινότητος τῶν Ἰταλικῶν τῆς πόλης θά μᾶς ἀπασχολήσουν παρακάτω. Προηγουμένως θά πρέπει νά συζητηθοῦν δύο

13. Βλ. D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt 1990, 64.

14. Βλ. π.χ. *I. Ephesos*, 1522 (τοῦ 6/5 π.Χ.): *Imp. Caesar Divi f. Aug. cos. XII. tr. pl. XVIII. pontifex / maximus ex reditu Dianae fanum et Augusteum muro / muniendum curavit C. Asinio [Gallo pro cos.], curatore / Sex Lartidio leg. / Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ θεοῦ υἱὸς Σεβαστὸς ὑπάτος τὸ ἰβ', δημορχικῆς ἐξουσίας τὸ ιη' // [ἐκ] τῶν ἱερῶν τῆς θεοῦ προσόδων τὸν vac νεῶ vac καί τὸ Σεβαστήιον τιχισθῆναι προενοήθη / ἐπὶ ἀνθυπάτου Γαίου Ἀσινίου Γάλλου ἐπιμελεία Σεξέτου Λαρτιδίου πρεσβευτοῦ (ἀποκατάσταση τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀρτεμίου ἀπὸ τὸν Αὐγούστο) καί D. Knibbe - M. Büyükkolancı, *JÖLI* 59, 1989, Hauptblatt, 43-5 = SEG 1989, 1210 (τοῦ 11-14 μ.Χ.): *Basilicam Dianae Ephesiae et Imp. Caesari divi f. / Augusto pontifici maximo tribunicia potestate XXX... / cos. XIII imp. XX patri patriae et Tiberio Caesari Augusti / f. tribunicia potestate ... cos. II imp. ... et civitati / Ephesiorum C. Sextilius P. f. Vot(uria) Pollio cum Ofillia A. f. / Cor(elia) Bassa uxore sua et C. Ofillio A. f. Cor(nelia) Proculo f. // suo ceterisque leibereis suis d.s.p. faciendum curavit / Βασιλικὴν στοάν Ἀρτέμιδι Ἐφεσίου καί αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ υἱῷ Σεβαστῷ ἀρχιερεὶ μέγιστῳ, δημορχικῆς ἐξουσίας τὸ λ', ὑπάτῳ τὸ / ιγ', αὐτοκράτορι τὸ κ', πατρὶ πατρίδος καί Τιβερίῳ Καίσαρι Σεβαστοῦ υἱῷ / κλπ. - Ὁ καθ. F. Gschnitzer, τὸν ὅποιο εὐχαριστῶ γιά τήν πρότασή του, θεωρεῖ ὅτι ἡ αἰτία γιά τήν παράλειψη τοῦ ἀξιώματος στή νέα ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ σέ τεχνικούς λόγους καί εἰδικότερα σέ σφάλμα τοῦ χαρακτῆ ὁ ὅποιος γράφοντας τήν τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης *Σεβαστῶ* ἐξέλαβε ὅτι ἔγραψε τήν τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης *μέγιστῳ*, μέ ἀποτέλεσμα νά παραλείψει τὸν τίτλο *ἀρχιερεὺς μέγιστος* πὸν ὑπῆρχε στό ἀρχικό κείμενο. Τά παράλληλα ἀπὸ τήν Ἔφεσο δείχνουν, ὡστόσο, ὅτι ἡ παράλειψη τῶν τίτλων ἢ τῶν ἀξιωμάτων στίς δίγλωσσες ἐπιγραφές θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ σέ γενικότερους συνευρηματικούς λόγους.**

προβλήματα πού θέτουν τά δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς. Τό πρῶτο ἀφορᾶ τό εἶδος καί τή χρήση τῶν δαπανηρῶν κατασκευῶν τῆς πλούσιας Ἱταλικῆς, τό δεύτερο τή στάση τῆς ἀπέναντι στό ἑλληνικό περιβάλλον καί τά κίνητρα τῶν δωρεῶν τῆς. Ὅρισμένες περαιτέρω παρατηρήσεις πού προκύπτουν ἀπό τήν ἐρμηνεία τοῦ εὐρήματος καί ἀφοροῦν τήν τοπική ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, εἰδικότερα δέ τό πολυζητημένο πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης καί ἐκεῖνο τῶν ὀρίων τοῦ κυριαρχικοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης θά συζητηθοῦν σέ ἐπίμετρο στό τέλος τῆς ἐργασίας.

* * *

Σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τό εἶδος τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων πού χρηματοδότησε ἡ Πόσιλλα θά πρέπει ἑξαρχῆς νά διευκρινισθεῖ ὅτι αὐτά συνδέονταν μέ θερμές-ιαματικές πηγές. Τοῦτο προκύπτει καταρχήν ἀπό τή λέξη *θερμιά* ἢ ὁποία φέρει τήν παραπάνω σημασία (μόνη τῆς ἢ ἀπό κοινοῦ μέ τίς λέξεις *ἕδατα*, *λουτρά*) σέ γραμματειακές καί ἐπιγραφικές μαρτυρίες. Ἐτσι λ.χ. τή χρησιμοποιοῦν ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Στράβων καί ὁ Πλούταρχος, ὅταν ἀναφέρονται στά Ιαματικά λουτρά τῆς Αἰδηψοῦ¹⁵ ἢ ὁ συντάκτης τῆς γνωστῆς ἐπιστολῆς πού ἀπέστειλε ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Ἀδριανός στήν Προῦσα τῆς Βιθυνίας μεταξυ τοῦ 119-138 μ.Χ., γιά νά περιορισθοῦμε σέ ὀρισμένα μόνο παραδείγματα.¹⁶ Ἡ σημασία αὐτή ἐπιβεβαιώνεται, ἄλλωστε, καί ἀπό τή λατινική ἀπόδοση *aquas*, μέ τήν ὁποία δηλώνονται στή λατινική γραμματεία οἱ Ιαματικές πηγές.¹⁷

Ὅτι τά ἀναφερόμενα στήν ἐπιγραφή κτίσματα συνδέονται μέ θερμές Ιαματικές πηγές προκύπτει ἐπίσης ἀπό τό ὄνομα τοῦ Ἡρακλῆ στόν ὁποῖο παράλληλα μέ τόν αὐτοκράτορα Αὔγουστο καί τήν πόλη τά ἀναθέτει ἡ Πόσιλλα. Τήν ἀνάθεση δικαιολογεῖ τό ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ὑπῆρξε μεταξύ ἄλλων

15. Βλ. Ἀριστοτέλ., *Μετεωρ.* 336 α (*διό καί τὰ θερμά τὰ περι τήν Αἰδηψόν ...*); Στράβων, 9, 425 (*κεῖται δέ κατὰ Αἰδηψόν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμά τὰ Ἡρακλέους...*) καί Πλούταρχος, Σύλλας, 26 (*διαπλεύσας οὖν [sc. Σύλλας] εἰς Αἰδηψόν ἐχρήσθη τοῖς θερμοῖς ὕδασι...*), πρβλ. τήν ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ Διογενιανοῦ ἀπό τή Νεικομήδεια *IG XII 9, 1240*, ὅπου λέγεται *...παρήμην θερμοῖς λουτρῶσασθαι Αἰδέψου*.

16. Βλ. *I. Prusa ad Olympum*, ἀρ. 4 πρβλ. τήν ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ Ἑρμογένη ἀπό τήν Προῦσα *IG II/III² 10116* (= *I. Prusa ad Olympum* σ. 66) τοῦ 2./3. αἰ. μ.Χ. στ. 3-4 (*Π[ρ]οῦσα δέ πατρίς / ἢ Νυμ[φ]ῶν νεόθ[η]εν θερμά λουτρά χέει*). Ὡς θερμά ὕδατα ἀναφέρονται ἐπίσης τά Ιαματικά ὕδατα τῆς Παντάλιας στό γνωστό αἴτημα τοῦ χωριοῦ τῶν Σκαπτόπαρων (Θράκη) πρὸς τόν Γορδιανό τόν Γ' τό 238 μ.Χ. βλ. τελευταία P. Herrmann, *Hilferufe aus römischen Provinzen*, Hamburg 1990 (Sitzung der Joachim Jungius-Gesellschaft d. Wiss. e.v. Hamburg, 9, 1990 Hef 4), 18, στ. 24 καί 51. Γιά μιὰ χρήσιμη ἐπισκόπηση τῶν ἀρχαιολογικῶν καί γραπτῶν μαρτυριῶν πού ἀναφέρονται σέ Ιαματικές πηγές κατὰ τήν ἀρχαιότητα βλ. A. Krug, *Heilkunst und Heilkult. Medizin in der Antike*, München 1985, 172-187.

17. Βλ. *TLL s.v. aquae 3 a* (*fontana*).

προστάτης τῶν θερμῶν πηγῶν καί λουτρῶν, ὅπως συνάγεται λ.χ. ἀπό τίς λαματικές πηγές τῶν Θερμοπυλῶν ἢ τῆς Αἰδηψοῦ, γιά τίς ὁποῖες μάλιστα ὁ Στράβων χρησιμοποιεῖ τήν ἔκφραση *τὰ θερμά τὰ Ἡρακλέους*.¹⁸ Στόν ἴδιο θεό θά πρέπει νά εἶχε ἀφιερῶσει ἢ ἀναθέτρια καί τόν ναό πού ἔχτισε στό χῶρο τῶν πηγῶν. Ἀσαφές εἶναι, ὥστόσο, ἂν ἐπρόκειτο γιά ἓνα ναό ἢ γιά ἓνα παρεκκλήσι, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπουν νά ὑποθέσουμε ὀρισμένες γραμματειακές μαρτυρίες τῶν δρων ναός καί *aedes* ἀντίστοιχα.¹⁹

Ὅσον ἀφορᾷ τήν χρήση τῶν ἐπιμέρους κτισμάτων πού ἀναθεῖ ἡ Πόσιλλα εἶναι δύσκολο νά καταλήξει κανεῖς σέ βέβαια συμπεράσματα, ἐφόσον δέν διαθέτουμε ἀρχαιολογικά κατάλοιπα γιά τήν ταύτισή τους, θά μπορούσαν ὁμως νά διατυπωθοῦν ὀρισμένες ὑποθέσεις. Ἔτσι λ.χ. τό γεγονός ὅτι ἡ λέξη *δεξαμενή* χρησιμοποιεῖται ἀπό συγγραφεῖς τῆς αὐτοκρατορική ἐποχῆς μέ τήν ἔννοια τοῦ λουτήρα (τῆς πισίνας) λαματικῶν λουτρῶν, καθιστᾷ πιθανότερη τήν ἄποψη ὅτι ἐδῶ ἔχουμε νά κάνουμε μέ μία πισίνα (*calida piscina*) παρά μέ μία κιστέρνα. Τό κτίσμα θά μπορούσε μέ τήν ἔννοια αὐτή νά παραλληλισθεῖ πρός τίς *κολυμβήθρες* πού ἔχτισε ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικός στίς λαματικές πηγές τῶν Θερμοπυλῶν.²⁰ Μιά τέτοια ἐρμηνεῖα ἐνισχύει ἐξάλλου τό ὅτι ἡ *δεξαμενή* ἀποτελοῦσε ἀναπόσπαστο οἰκοδομικό σύνολο μέ τίς ἀναφερόμενες στήν ἐπιγραφή στοές, ὅπως σαφῶς προκύπτει ἀπό τήν ἔκφραση ...*τ[ά]ς περι- [κειμένη]ας*²¹ *στοάς τῶν ὕδατι* ἰδιαίτερα δέ τήν λατινική ἀπόδοσή της *porticus circa piscinam*. Γιά τόν λόγο αὐτό εἶναι προτιμότερο νά ὑποτεθεῖ ὅτι αὐτές οἱ τελευταῖες χρησιμοποιοῦνταν γιά τήν ἀναψυχή καί ξεκούραση τῶν λουομένων παρά γιά ἄλλους λόγους, λ.χ. τήν στέγαση καταστημάτων, ὅπως μαθαίνουμε ὅτι συνέβαινε μέ τίς στοές πού ἔχτισε σέ ἰδιόκτητο ἀγρόκτημα, γειτονικό μέ τὰ δημόσια λουτρά τῆς γενέτειράς του, ὁ Δίων Χρυσόστομος.²²

18. Βλ. Ἡρόδοτος, 8, 176, 3 γιά τίς Θερμοπύλες, ὅπου ἀναφέρεται βωμός τοῦ Ἡρακλῆ, καί Στράβων, 9, 425 γιά τήν Αἰδηψό. Γιά ἄλλες μαρτυρίες πού ἀποδεικνύουν τή σύνδεση τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλῆ μέ θερμές-λαματικές πηγές βλ. Th. Corsten, *I. Apameia (Bithynien) und Phylai* (IK, 32), 138-140, 151-2 καί J. H. Croon, *Hot Springs and Healing Gods, Mnemosyne* 20, 1967, 225-245, ὅπου ἐξετάζονται παράλληλα οἱ λόγοι τῆς ὄψιμης σύνδεσης τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ μέ θερμές-λαματικές πηγές.

19. Βλ. ἀντίστοιχα *LSJ*⁹ s.v. καί *TLL* s.v.

20. Γιά τήν ὀρολογία καί τίς σχετικές μαρτυρίες βλ. τελευταῖα I. Nielsen, *Thermae et Balnea. The Architectural and Cultural History of Roman Public Baths*, Århus 1990, 155 s.v. *piscina*. Γιά τήν ἐνεργεσία τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ βλ. Φιλόστρατος, Βίοι Σοφιστῶν 2, 1, 5 σ. 59, 30-32 Κ πρβλ. W. Ameling, *Herodes Atticus*, Heidelberg 1983 τόμ. I, 90.

21. Γιά τή συμπλήρωση βλ. *IGR* III, 364: ...*τὸν ναὸν καὶ τὰ ἀγάλματα, σὺν τοῖς περικειμέναις στοαῖς καὶ ἐργαστηρίοις καὶ [παντὶ κόσμῳ καθιερούσαντες ἀνέθηκαν]* ἀπὸ τήν Λυκία τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.

22. Βλ. Δίων Χρυσόστομος, 46, 9: ...*ὅτι νῆ Δία τὰς στοὰς ἐπὶ τῶν θερμῶν*

Θά μπορούσαμε βέβαια νά ἀναρωτηθοῦμε περαιτέρω ἂν τὰ παραπάνω κτίσματα, πού προφανῶς βρίσκονταν μέσα σέ ἰδιόκτητο κτήμα τῆς πλούσιας Ἱταλικῆς (βλ. παρακάτω) ἀποτελοῦσαν τόν κύριο πυρῆνα εὐρύτερων ἐγκαταστάσεων οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀνεγερθεῖ στό κτήμα αὐτό. Ἕνα τέτοιο ἐρώτημα ὑποβάλλει κυρίως τό γεγονός ὅτι κτίσματα ὅπως ἡ δεξαμενή (piscina) ἢ οἱ στοές (porticus) εἶναι χαρακτηριστικά ἀθλητικῶν ἐγκαταστάσεων γνωστῶν μέ τόν ὄρο campus. Οἱ ἐγκαταστάσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους πού ὄχι σπάνια ἰδρῶνταν ἢ ὀργανώνονταν ἀπό ἰδιῶτες σέ ἐλεύθερα οἰκόπεδα ἐντός ἢ ἐκτός τῶν τειχῶν μᾶς πόλης μαρτυροῦνται, ἀπό ὄσο γνωρίζω, μόνο σέ πόλεις τῆς Ἱταλίας καί τῆς Δύσης ἤδη ἀπό τήν ὑστερη ρεπουμπλικανική ἐποχή.²³ Ἐντούτοις τό ὅτι στήν σχολιαζόμενη ἐπιγραφή δέν γίνεται ρητά λόγος γιά campus, ὅπως σέ ὄλα τὰ σχετικά λατινικά ἐπιγραφικά κείμενα, περιορίζει κατά πολύ τήν πιθανότητα ἡ οἰκογένεια τῶν Avii νά ὀργάνωσε καί νά χάρισε στήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης ἕνα campus παρόμοιο μέ αὐτά πού γνωρίζουμε ἀπό τίς πόλεις τῆς Ἱταλίας καί τῆς Δύσης.²⁴

*ῥηκοδόμημα καί ἐργαστήρια· τοῦτο γάρ ἐστίν ὁ φασιν ἔνιοι ἀδικεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ τήν πόλιν. καί τινα πώποτε ἡ ἡμεῖς ἢ ἄλλος τις ἀνθρώπων ἐμέμψατο ἐν ἀγρῷ αὐτοῦ οἰκίαν οἰκοδομοῦντα; ...καίτοι πέντε μυριάδων ἐώνημαι τό χωρίον, τῶ παντί πλείονος τιμῆς τῆς ἀξίας. Τά καταστήματα αὐτά εἶναι προφανές ὅτι ἐκμεταλλευόταν ὁ ἴδιος ὁ Δίων, γεγονός πού προκάλεσε καί τίς ἀντιδράσεις τῶν συμπατριωτῶν του βλ. C. P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom*, Cambridge Massachusetts 1978, 7.*

23. Γιά τίς σχετικές ἐπιγραφικές καί ἀρχαιολογικές μαρτυρίες βλ. ἐνδεικτικά τίς ἐργασίες τῶν H. Devijver - F. van Wonterghem, «Der 'campus' der römischen Städte in Italien und im Westen», *ZPE* 54, 1984, 195-206, «Neue Belege zum 'campus' der römischen Städte in Italien und im Westen», *ZPE* 60, 1985, 147-158 καί τελευταία «The 'campus' in the urban organisation of Africa and Sardinia: two examples Carthage and Carales», *L'Africa romana. Atti del X convegno di studio Oristano, 11- 13 dicembre 1992*, 1035-1060.

24. Μέ ἀνάλογες ἐγκαταστάσεις θά ἦταν ἐπίσης παρακινδυνευμένο νά συνδεθεῖ τό τοπωνύμιο τῆς Θεσσαλονίκης «Κάμπος» πού παραδίδεται προφορικά ἤδη ἀπό τόν 19. αἰ., ἐφόσον ἡ ἐρμηνεία του εἶναι προβληματική. Σύμφωνα μέ ὀρισμένους ἐρευνητές ἡ λέξη δήλωνε ἀπλῶς τὰ πεδινά μῆματα τῆς πόλης κατ' ἀντιδιαστολή προφανῶς πρὸς τήν Ἄνω πόλη βλ. π.χ. Δ. Δημητριάδη, *Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, 17 ἰδιαίτερα σημ. 22. Ἀντίθετα ὁ Γ. Θεοχαρίδης, «Ὁ ναός τῶν Ἀσωμάτων καί ἡ Rotonda τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης», *Ἑλληνικά* 13, 1954, 26-7 καί *Μακεδονικά* 15, 1975, 376 θεωρεῖ ὅτι ὁ «Κάμπος» ἦταν συνοικία γύρω ἀπό τήν Ροτόντα στό ὄνομα τῆς ὁποίας ὑποκρύπτεται ἡ ἀνάμνηση ἐνός campus martius, δηλ. ἐνός πεδίου στρατιωτικῶν ἀσκήσεων ἐκτός τῶν τειχῶν τῆς πόλης, καί ὅτι στή θέση του κτίσθηκε ἀργότερα τό Γαλεριανό συγκροτήμα γεγονός πού προκάλεσε τήν μετατόπιση τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης. Τήν ἀποψη του Θεοχαρίδη προεκτείνει τελευταία ὁ M. Vitti, *Τό πολεοδομικό σχέδιο τῆς Ἀρχαίας Θεσσαλονίκης καί ἡ ἐξέλιξή του*, ἀδημ. Διδ. διατρ. Θεσσαλονίκη 1990, 48 ὑποθέτοντας ὅτι αὐτή ἡ ἐδαφική ἔκταση ὀριοθετήθηκε κατά

Οι άναφερόμενες στή νέα έπιγραφή εϋεργεσίες τής Πόσιλλας καθώς και εκείνες τής έπισκευής και επέκτασης του ναού τής Ίσιδος για τίς όποιες κάνει λόγο ή άλλη ήδη δημοσιευμένη άναθηματική έπιγραφή τής πλούσιας Ίταλικής (βλ. παραπάνω) θέτουν τό πρόβλημα τής στάσης τής άπέναντι στο έλληνικό περιβάλλον και τών κινήτρων πού τήν ώθησαν, προκειμένου νά προβεί sé αυτές τίς δωρεές. Ή θεραπευτική χρήση τών Ιαματικών λουτρών άφενός και ή σημασία του ναού τής Ίσιδος για τήν Θεσσαλονίκη²⁵ άφετέρου άφήνουν άσφαλώς νά διαφανεί τό ένδιαφέρον τής πρós τήν πόλη και τούς πολίτες τής και μέ τήν έννοια αυτή ή συμπεριφορά τής Πόσιλλας θά μπορούσε νά θεωρηθεί άνάλογη πρós τήν συμπεριφορά άλλων Ίταλικών πού στά χρόνια του Αϋγούστου συνέβαλαν μέ τόν πλοϋτο τους στήν άνοικοδόμηση και τόν έξωραϊσμό τών πόλεων, όπου ήταν μόνιμα έγκατεστημένοι. Τέτοιες λ.χ. είναι οι περιπτώσεις τών Ρωμαίων τής Μεσσήνης, πού μεταξύ τών ετών 15 π.Χ. και 14 μ.Χ. προσέφεραν διάφορα σημαντικά χρηματικά ποσά για τήν έπισκευή δημοσίων κτηρίων,²⁶ ή του L. Vaccius L. f. Labeo πού τήν ίδια περίπου έποχή (2 π.Χ.-14 μ.Χ.) κατασκεύασε στή μικρασιατική Κύμη ένα βαλανείο για τούς νέους τής πόλης, παραχώρησε ένα κτήμα για τή συντήρησή του και έπισκεύασε τό γυμνάσιό τής.²⁷ Ή πιό έντυπωσιακή περίπτωση είναι άσφαλώς εκείνη τής οικογένειας τών Sextilii στήν Έφεσο, πιθανόν μεταναστών από τή Δήλο, πού μεταξύ του 11 και του 14 μ.Χ. κατασκεύασαν ένα ύδραγωγείο και τήν περίφημη βασιλική στοά στή βόρεια πλευρά τής άγορής τής πόλης.²⁸

Θά μπορούσε βέβαια νά άναρωτηθεί κανείς αν οι εϋεργεσίες τής Πόσιλλας δέν άποτελοϋσαν άπλά και μόνο έκφραση του προσωπικού τής ένδιαφέροντος πρós τήν πόλη, αλλά παράλληλα απέβλεπαν στο νά μετριάσουν τίς άρνητικές έντυπώσεις πού προκάλεσαν στήν τοπική κοινωνία τής Θεσσαλονίκης ένδεχόμενες συγκρούσεις τής οικογένειας τών Ανii μέ όρισμένους κύ-

---

τήν παραμονή του στρατού του Πομπηίου στή Θεσσαλονίκη. Τήν έρμηνεία του Θεοχαρίδη θεωρεί άμφίβολη μεταξύ τών άλλων ό J.-H. Spieser, *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contributions à l' étude d' une ville paléochrétienne*, Paris 1984, 53 σημ. 155, κυρίως επειδή προϋποθέτει μετατόπιση τής γραμμής του τείχους.

25. Βλ. F. Dunand, *Le culte d' Isis dans le bassin oriental de la Méditerranée*, Brill 1973, 52 κ.έξ. όπου οι σχετικές μαρτυρίες.

26. Βλ. L. Migeotte, «Réparation de monuments publics à Messène au temps d' Auguste», *BCH* 109, 1985, 605.

27. Βλ. I. Kyme, 19.

28. Στίς σχετικές δίγλωσσες έπιγραφές δηλώνεται ότι τά μνημειώδη έργα άφιερώνονταν στήν προστάτιδα θεά τής Έφέσου, τήν Άρτεμη, τόν Αϋγούστο και τόν δήμο τών Έφesiών. Τή δράση τής οικογένειας τήν έποχή αυτή μαρτυρούν οι έξής έπιγραφές: I. Ephesos, 402, 404-7, 3092 και SEG 1989, 1210 (= D. Knibbe - M. Büyükkolancı, *JÖAI* 59, 1989, Hauptblatt, 43-5).

κλους της ἢ ἀκόμη καί τίς ἀρχές τῆς πόλης. Ἀπό ἐπιστολές καί λόγους τοῦ Κικέρωνα γνωρίζουμε ὅτι στά τέλη τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς σέ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας σημειώθηκαν πράγματι ἐντάσεις μεταξύ Ἰταλικῶν καί μεμονωμένων κατοίκων ἢ τῶν ἀρχῶν τους, ἐπειδή οἱ Ἰταλικοί ἐπέμεναν νά κατάσχουν ὑποθηκευμένα κτήματα τῶν τελευταίων λόγω ἀδυναμίας τους νά τοῦς ἐπιστρέψουν ὑψηλότοκα δάνεια πού τοῦς εἶχαν χορηγήσει.²⁹ Ὅτι μεταξύ τῶν Ἰταλικῶν τῆς Θεσσαλονικῆς θά πρέπει νά συμπεριλαμβάγονταν καί πρόσωπα πού ἀσκοῦσαν τραπεζιτικές καί χρηματοδοτικές δραστηριότητες εἶναι μία εὐλογία ὑπόθεση λόγω τοῦ ἐμπορικοῦ χαρακτῆρα τῆς πόλης καί ἔχει ἤδη διατυπωθεῖ γιά τά μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Arustii, τοῦς ὁποίους μάλιστα ὁ Μ. Rostovtzeff συνέκρινε πρός τοῦς διαβόητους τραπεζίτες πού ἔδρασαν στήν νότια Ἑλλάδα κατά τήν ὕστερη ρεπουμπλικανική ἐποχή, δηλ. τοῦς Cloatii (Γύθειο τῆς Λακωνίας) καί τοῦς Aufidii Bassi (Ἀθήνα, Δῆλος καί Τήνος).³⁰ Ὡστόσο μέ τά στοιχεῖα πού μᾶς παρέχουν τά δύο νέα ἐπιγραφικά εὐρήματα δέν μπορεῖ νά συναχθεῖ ἄν καί σέ ποιό βαθμό ὁ ἀναμφίβολα σημαντικός πλοῦτος τῆς Πόσιλλας³¹ καί κατ' ἐπέκταση τῆς οἰκογένειας τῶν Avii προέκυψε τουλάχιστον ἐν μέρει ἀπό τέτοιου εἶδους ἐπαγγελματικές δραστηριότητες, πολύ περισσότερο μάλιστα πού τίποτε δέν ἀποκλείει τό μοναδικό γνωστό ἀκίνητό της, δηλ. τό κτήμα μέ τίς λαματικές πηγές πού δωρίζει στήν πόλη, νά ἀποκτήθηκε μέ κανονική ἀγορά, χάρις στό προνόμιο τῆς ἐγκτήσεως γῆς πού θά εἶχε παραχωρήσει στήν οἰκογένεια ἢ πόλη, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε καί ἀλλοῦ.³²

Ὅπως καί ἄν ἔχει πάντως τό πρᾶγμα τά αἰσθήματα πού ἀνέπτυξε ἢ

29. Βλ. ἐνδεικτικά Τ. R. S. Broughton, «Roman Landholding in Asia Minor», *TAPhA* 65 (1934), 210 κ.ἐξ. καί τελευταῖα R. Bernhardt, *Polis und römische Herrschaft in der späten Republik* (149-31 v.Chr.), Berlin - N. York, 196. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὀρισμένες ἀπό τίς πόλεις αὐτές ἦσαν *civitates liberae*, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη (βλ. J. Tournatsoglou [Σημ. 5], 6 σημ. 10 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία), γεγονός πού δημιουργοῦσε ἐμπλοκές, λόγω τῶν ἰδιαίτερων προνομίων τῶν πόλεων αὐτῶν, καί ἐπεμβάσεις τῶν ἀνθυπάτων.

30. Βλ. *The Social and Economic History of Hellenistic World II*, Oxford 1953², 764.

31. Ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτός πού ἀβίαστα συνάγεται ἀπό τίς ἀναφερόμενες ἐνεργεσίες ἀνῆκε στήν Πόσιλλα προκύπτει ἀπό τήν ἔκφραση ἐκ τοῦ ἰδίου πού ἀπαντᾷ καί στίς δύο ἀναθηματικές ἐπιγραφές της. Τά νομικά προβλήματα πού συνδέονται μέ τή φράση αὐτή εἶναι γνωστά γιά νά συζητηθοῦν ἐδῶ ἐκ νέου βλ. σχετικά R. van Bremen, «Women and Wealth», στόν συλλογικό τόμο A. Cameron - A. Kuhrt, *Images of Women in Antiquity*, London - Camberra 1983, 230. Γιά τήν οἰκοδομική δραστηριότητα γυναικῶν σέ ἄλλες πόλεις τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τήν Ἐφεσο βλ. G. M. Rogers, *The Constructions of Women at Ephesos*, *ZPE* 90, 1992, 215 κ.ἐξ.

32. Βλ. ἐνδεικτικά J. Hatzfeld (Σημ. 2), 299 κ.ἐξ. καί τελευταῖα R. Bernhardt (Σημ. 25) 264.

Πόσιλλα με τήν πάροδο του χρόνου απέναντι στο ελληνικό περιβάλλον της φαίνεται ότι κάθε άλλο παρά έχθρικά ἦσαν. Τή διαπίστωση αὐτή ἐπιτρέπει ἔμμεσα καί ἡ μελέτη τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν δίγλωσσων ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν τῆς. Ἐντύπωση προκαλεῖ εἰδικότερα ἡ ἀλλαγή στή σειρά τῶν γλωσσῶν στίς ὁποῖες εἶναι συνταγμένες: ἀντίθετα δηλ. πρὸς τήν ἐπιγραφή τῆ σχετιζόμενη με τίς εὐεργεσίες πρὸς τόν ναό τῆς Ἰσιδος, στή νέα τό ελληνικό κείμενο προηγείται τοῦ λατινικοῦ. Τοῦτο συνιστᾷ μιᾷ ἀπόκλιση, ἐφόσον οἱ Ἱταλικοὶ προτάσσουν κατὰ κανόνα στίς δίγλωσσες ἐπιγραφές τους τήν λατινική τῆς ἐλληνικῆς.³³ Ἡ ἐπιλογή αὐτή, πού ἀσφαλῶς δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαία, θά πρέπει νά ἐξηγηθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀναθέτριας νά ἐκφράσει ἔτσι σαφέστερα τούς ἰδιαίτερους συναισθηματικούς δεσμούς πού εἶχε ἀναπτύξει με τήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης ὕστερα ἀπό μακροχρόνια παραμονή. Με τήν ἔννοια αὐτή εἶναι πιθανόν ὅτι ἡ ἐπιγραφή πού ἀφορᾷ τίς εὐεργεσίες πρὸς τόν ναό τῆς Ἰσιδος προέρχεται ἀπό μιᾷ ἐποχῇ παλαιότερη ἐκείνης τῆς νέας ἐπιγραφῆς.³⁴

Οἱ δύο ἀναθηματικῆς ἐπιγραφές τῆς Πόσιλλας, μολονότι ἀφήνουν ἀνοικτά ὀρισμένα προβλήματα πού ἀφοροῦν τίς πρωϊμότερες φάσεις τῆς οἰκογενειακῆς ἱστορίας τῶν Ἀννί τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἐκεῖνα τῆς προέλευσης³⁵

33. Βλ. σημ. 9. Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τῇ Θεσσαλονίκῃ ἡ μοναδική ἄλλη δίγλωσση ἐπιγραφή, ὅπου τό ελληνικό κείμενο προηγείται τοῦ λατινικοῦ, εἶναι, ὅσο γνωρίζω, ἡ ἐπιτύμβια στήλῃ Ἀρχ. Δελτ. 1968 Χρονικά Β 2, 326 (*Γάϊε Ποπίλλιε χαῖρε / καί σύ πολλά τις ποτ' εἶ / C · Popillii · salve · et · tu · quisque · es*). Τό σχῆμα τῶν γραμμάτων καθὼς ἐπίσης καί ἡ ἀπουσία τοῦ ἐπωνυμίου ἀπό τό ὄνομα τοῦ νεκροῦ (γιά τό θέμα αὐτό βλ. J. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965, 19 καί τοῦ ἴδιου, «On the Chronology of the Cognomen in the Republican Period», *Actes du Colloque international sur l'onomastique latine*, Paris 1977, 63-70) ἐπιτρέπουν τή χρονολόγησή τῆς στόν 1. αἰ. π.Χ. καί πάντως πρῖν ἀπό τήν αὐγουσταία περίοδο. Τό ὄνομα γένους Ποπίλλιος μαρτυρεῖται στή Θεσσαλονίκη τόν 1. αἰ. μ.Χ., βλ. *IG X 2 1*, 68, 87 καί *SEG 36*, 644 (= Ἱ. Βοκοτοπούλου κ.ἄ., *Ὁδηγός ἔκθεσης Θεσσαλονίκης ἀπό τά προϊστορικά μέχρι τά χριστιανικά χρόνια*, Ἀθήνα 1986, ἀρ. 144 πρβλ. *Bull. épigr.* 1988, 846), πού χρονολογεῖται ἀπό μέν τούς ἐκδότες τοῦ ὀδηγοῦ στόν 1. αἰ. π.Χ. ἀπό δέ τόν ἐκδότη τοῦ *SEG H*. Pleket μᾶλλον στόν 2. αἰ. μ.Χ.

34. Ἐτσι θά μπορούσε ἐνδεχομένως νά ἐρμηνευθεῖ τό γεγονός ὅτι στήν σχετιζόμενη με τόν ναό τῆς Ἰσιδος ἐπιγραφή ἡ Πόσιλλα δέν αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά δηλώσει τή νομιμοφοροσύνη τῆς πρὸς τόν Αὐγουστο: με ἄλλα λόγια δηλ. δέν ἀποκλείεται ἡ ἐπιγραφή αὐτή νά προέρχεται ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς κυριαρχίας τοῦ Αὐγούστου καί πάντως πρῖν ἀπό τό 10 π.Χ. πού εἶναι ἡ περίοδος κατὰ τήν ὁποία ὁ τελευταῖος ἀκολούθησε ἐχθρική ἔναντι τῆς λατρείας τῶν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων πολιτική· βλ. σχετικά P. Lambrechts, *Augustus en de Egyptische Godsdiens*, Brussel 1956.

35. Τό γεγονός ὅτι τό ὄνομα γένους Ἀννίος ἀπαντᾷ μεταξῦ τῶν Ἱταλικῶν τῆς Δήλου (βλ. ἐπ. σημείωση) ἀφενός καί ἡ πιθανή ὑπόθεση ὅτι ἕνα μέρος τῶν Ἱταλικῶν πού ἐγκαταστάθηκαν στή Θεσσαλονίκη προερχόταν ἀπό τήν μεγάλη Ἱταλική κοινότητα τοῦ νησιοῦ μετά τήν καταστροφή του στά μέσα τοῦ 1. αἰ. π.Χ. ἀφετέρου (βλ. Ριζάκης

ἢ τῶν σχέσεών τους μέ ἄλλους ὁμώνυμους Ἰταλικούς ἀπό τήν ἑλληνόφωνη Ἀνατολή,³⁶ ἐντούτοις χάρη στίς νέες πληροφορίες τους γιά τόν πλοῦτο τῆς Πόσιλλας καί τή σχέση της μέ τήν πόλη μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τήν ἱστορία τῆς οἰκογένειας στούς ἐπόμενους αἰῶνες. Οἱ Avii τῶν νεότερων γενεῶν ἐνσωματώνονται πλήρως στή ζωή τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου μάλιστα σέ ὀρισμένες περιπτώσεις χάρη στό κοινωνικό τους κύρος πού ἀπορρέει ἀπό τόν πλοῦτο τους καταλαμβάνουν ὑπάτα ἀξιώματα. Τοῦτο συμβαίνει λ.χ. μέ τόν Aulus Avius Sabinus, ἴσως ἀνεψιό τῆς Πόσιλλας ἀπό κάποιον ἀδελφό της, ὁ ὁποῖος σέ ἀναθηματική ἐπιγραφή πού θά πρέπει νά ἐπαναχρονολογηθεῖ μεταξύ τῶν ἐτῶν 35-39 μ.Χ. ἐμφανίζεται ὡς πολιτάρχης.³⁷ Τό ἄλλο γνωστό μέλος τῆς οἰκογένειας πού ζεῖ τόν ἴδιο αἰῶνα κάποιος Aulus Avius Laetus συμμετέχει ὡς μύστης σέ ἕνα θρησκευτικό σύλλογο τῆς δημοφιλῶς μεταξύ τῶν Μακεδόνων λατρείας τοῦ θεοῦ (Διός) Ὑψίστου³⁸. Στήν

[Σημ. 6], 518, ὁ ὁποῖος, ὥστόσο, δέν συμπεριλαμβάνει τό ὄνομα Avius στά gentilicia πού εἶναι κοινά στή Δῆλο καί τή Θεσσαλονίκη, καθιστοῦν πιθανή τήν ὑπόθεση διτι οἱ Avii τῆς πόλης θά μπορούσαν νά προέρχονται ἀπό τή Δῆλο, ἐφόσον μάλιστα οἱ ἐπιγραφές τῆς Πόσιλλας χρονολογοῦνται τήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου. Μέ τά πενιχρά στοιχεία πού διαθέτουμε δέν μπορεῖ, ὥστόσο, νά ἀποκλεισθεῖ τελείως ἡ προέλευσή τους ἀπό κάποια ἄλλη πόλη τῆς ἑλληνόφωνης Ἀνατολῆς ἢ ἀπευθείας ἀπό τή Δύση.

36. Στίς ἐπιγραφές τῆς Πύδνας (Μ. Δήμισας, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγομένους καί ἐν μνημείοις σωζομένοις*, Ἀθήνα 1896, ἀρ. 162) καί τῶν φθιωτικῶν Θηβῶν (SEG 28, 529 τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.), πού ἀναφέρει ἡ Τρακοσοπούλου (Σημ. 8), 1543, σημ. 20 θά πρέπει νά προστεθοῦν οἱ ἑξῆς ἄλλες ἐπιγραφικές μαρτυρίες γιά Ἰταλικούς πού ἔφεραν τό ὄνομα Avius καί ἦταν ἐγκατεστημένοι σέ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς: Μ.-Th. Couilloud, *Les monuments funéraires de Rhénée*, Paris 1974, 181, ἀρ. 371 (πρβλ. J. Hatzfeld, BCH 36, 1912, 20), ἀχρονολόγητη ἐπιτάφια ἐπιγραφή ἀπό τή Ρήνεια: IG II², 4512 (πρβλ. SEG 23, 127) ἀπό τήν Ἀττική τῶν μέσων τοῦ 2. αἰ. μ.Χ. καί I. Parion, 5 τοῦ 1. αἰ. μ.Χ., ἂν κρίνουμε ἀπό τήν παρουσία σέ αὐτήν κάποιου Λ. Φλάβιου. Στήν τελευταία, μία ἀνάθεση τῶν μελῶν ἑνός συλλόγου ψαράδων, ἀπαντᾷ ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός (6) Avii πού μοῦ εἶναι γνωστός ἀπό τήν Ἀνατολή. Γιά τό ὄνομα γενικά βλ. H. Solin - O. Salomies, *Repertorium nominum gentilicium et cognominum Latinorum*, Hildesheim 1988, 30 καί γιά τή διάδοσή του στή Δύση βλ. A. Mócsy, *Nomenclator*, Budapest 1983, 38. Μέ τά διαθέσιμα στοιχεία εἶναι ἀδύνατο νά καταλήξουμε σέ ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γιά τή σχέση τῶν παραπάνω Avii ἢ κάποιων ἀπό αὐτούς μέ τόν ἐμπλεκόμενο στήν διαβόητη ὑπόθεση τοῦ Faberius τραπεζίτη Avius πού ἀναφέρει ὁ Κικέρων στήν ἐπιστολή Ad Atticum XII 5a τοῦ 45 π.Χ. Γιά τό πρόσωπο αὐτό βλ. D. R. Shackleton-Bailey, *Letters to Cicero*, 1966 τόμ. V, 347 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

37. Βλ. IG X 2 1, 126 στ. 3· γιά τήν ἐπαναχρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς βλ. J. Touratsoglou (Σημ. 5), 10 σημ. 41 πρβλ. SEG 38, 691. Συγγένεια (ἀγνωστη ποιά ἀκριβῶς) ἀνάμεσα στήν Πόσιλλα καί τόν Αὔλο Ἀουλο Σαβεῖνο εἶχε ὑποθέσει ἤδη ἡ πρώτη ἐκδότρια τῆς σχετικῆς μέ τήν Ἰσιδα ἐπιγραφῆς βλ. Τρακοσοπούλου (Σημ. 8), 1544.

38. Βλ. τοὺς καταλόγους IG X 2 1, 68-9 στ. 47 καί 37 πού σύμφωνα μέ τόν Edson χρονολογοῦνται τόν 1. αἰ. μ.Χ. καί πάντως μετά τό 69 μ.Χ. Ὅτι τά δύο αὐτά πρόσωπα

Ίδια οίκογένεια θά πρέπει επίσης νά ἀνήκουν καί ἄλλα πρόσωπα πού ἀναφέρονται σέ ἐπιγραφές τοῦ 2. καί 3. αἰ. μ.Χ. Τοῦτο ἰσχύει λ.χ. γιά κάποια Πώλλα Ἀυία, πού ἀφιερώνει ἕνα ἀνάθημα στήν Ἰσιδα τόν 2. αἰ. μ.Χ.³⁹ ἢ γιά κάποια Ἀυία Τερτία πού μαζί μέ τόν σύζυγό της Αἴλιο Τελεσφόρο κατασκευάζουν τόν 2./3. αἰ. μ.Χ. ἐν ζωῇ ἐπιτάφιο μνημεῖο γιά τή νεκρή τους κόρη Εὐχάριον καί τούς ἑαυτούς τους.⁴⁰ Μέ τήν οἰκογένεια ἐνδέχεται ἐπίσης νά συνδέονται κάποιοι Μ. Ἀούιος Πριμιγένης, πού ἀναφέρεται στή σαρκοφάγο τῆς συζύγου του Φλαβίας Διτηγήσεως (2. αἰ. μ.Χ.),⁴¹ καί κάποιοι Λ. Ἀούιος πάτρων τριῶν ἀπελευθέρων, τοῦ Θύρσου, τοῦ Ζωσίμου καί τῆς Σαλβίας, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό μία δίγλωσση (λατινικά-ἑλληνικά) ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.⁴² Τήν ἐπιβίωση τῆς οἰκογένειας ὡς καί τίς ἀρχές τοῦ 3. αἰ. μ.Χ. ἐπιτρέπουν τέλος νά συμπεράνουμε ἐμμέσως ἡ ὑψηλή κοινωνική θέση καί τό πρῶτο ὄνομα γένους πού φέρει κάποιοι Ἀυίος Αὐρήλιος Κλαυδιανός ὁ νεότερος, ἱερεὺς καί ἀγωνοθέτης τοῦ θεοῦ Φούλβου τό 206 μ.Χ.: εἶναι πιθανόν ἕνας ἀπό τούς γονεῖς ἢ προγόνους του νά ἦλθε σέ ἐπιγαμία μέ κάποια οἰκογένεια ντόπιων Θεσσαλονικέων πού πῆραν τή ρωμαϊκή πολιτεία (Αὐρήλιοι) πρὶν ἀπό τό 212 μ.Χ.⁴³

Τό παράδειγμα τῆς οἰκογενειακῆς ἱστορίας τῶν Ανίι, οἱ ὅποιοι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἐνσωματώθηκαν στήν τοπική ἀριστοκρατία καί τή ζωῇ τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι τυπικό γιά πολλές ἄλλες οἰκογένειες Ἰταλικῶν ἐγκατεστημένων σέ πόλεις τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς.⁴⁴ Στήν ἀναθηματική ἐπιγραφή γιά τήν ὁποία κάναμε λόγο παραπάνω καί στήν ὁποία ἐμφανίζεται ὡς πολιτάρχης ὁ Αὐλος Ἀούιος Σαβεῖνος, ἀναφέρονται νά κατέχουν τό ἴδιο ἀξίωμα δύο ἀκόμη Ἰταλικοί: Ὁ Γάιος Ἀγιλλήτιος Ποτεῖτος, πού σέ ἄλλη ἐπιγραφή ἀναφέρεται ὡς ταμίας τῆς πόλης, καί ὁ Σωσίπατρος, γιός τοῦ Λούκιου Πόν-

---

ἀνήκαν πράγματι στήν οἰκογένεια προκύπτει τόσο ἀπό τό praenomen Aulus ὅσο καί ἀπό τό λατινικό cognomen πού φέρουν. Γιά τήν λατρεία τοῦ Διός Ὑψίστου στήν Μακεδονία καί τίς σχετικές μαρτυρίες βλ. τελευταία Π. Χρυσοστόμου, «Ἡ λατρεία τοῦ Διός Ὑψίστου στήν Ἑδεσσα», *Ἡ Ἑδεσσα καί ἡ περιοχὴ τῆς. Ἱστορία καί Πολιτισμός, Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου ἐπιστημ. συμποσίου (4-6 Δεκ. 1992)*, Ἑδεσσα 1995, 99-110 ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

39. *IG X 2 1, 101.*

40. *IG X 2 1, 813.*

41. *IG X 2 1, 615.*

42. *IG X 2 1, 723.*

43. *IG X 2 1, 236.*

44. Γιά τή βαθμιαία ἐνσωμάτωση τῶν Ἰταλικῶν στή ζωῇ τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Ἀ. Ριζάκης (Σημ. 6), 522 κ.ἑξ.· γιά τό ἴδιο φαινόμενο σέ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις τῆς Ἀνατολῆς βλ. J. Hatzfeld (Σημ. 2), 300 κ.ἑξ. καί τελευταία M. Errington, *Aspects of the Roman Acculturation in the East under the Republic, Alte Geschichte und Wissenschaftsgeschichte Festschrift für K. Christ, Darmstadt 1988*, 140 κ.ἑξ.

τιου Σεκούνδου καί τῆς Ἑλληνίδας Κλεοπάτρας.⁴⁵

Ἐπίμετρο: ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης καί τά νοτιοανατολικά ὄρια τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης

Ἐκτός ἀπό τή γενικότερη σημασία της γιά τήν Ἱταλική κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἡ νέα ἐπιγραφή παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν τοπική ἱστορία της. Καί τοῦτο διότι ἡ ὑπαρξη θερμῶν ἱαματικῶν πηγῶν στό *territorium* τῆς πόλης καί ὁ τόπος εὑρεσης τῆς νέας ἐπιγραφῆς θέτουν δύο σχετικά προβλήματα. Τό πρῶτο εἶναι τό πολυσυζητημένο πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τό σημαντικότερο πόλισμα τῆς περιοχῆς πρὶν ἀπό τήν ἴδρυση τῆς Θεσσαλονίκης. Θά ἦταν περιττό νά ἐπαναλάβουμε ἐδῶ *in extenso* τή σχετική συζήτηση πού χρονολογεῖται ἤδη ἀπό τόν περασμένο αἰῶνα.⁴⁶ Τό νέο εὑρημα ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐνδοιασμοί πού διατυπώθηκαν στή νεότερη ἐρευνα γιά τόν συσχετισμό τοῦ ὀνοματός της μέ θερμές πηγές, τόν ὁποῖο εἶχε προτείνει ἤδη ὁ Μαργαρίτης Δήμιτσας,⁴⁷ εἶναι ἀβάσιμοι καί θά πρέπει νά ἐγκαταλειφθοῦν. Τόν συσχετισμό εἶχαν ἀρνηθεῖ ἐπίμονα μεταξὺ τῶν ἄλλων οἱ Charles Edson καί Γεώργιος Μπακαλάκης, ὁ πρῶτος, ἐπειδή τήν ἐποχή του δέν διέθετε ὁποιαδήποτε μαρ-

45. Βλ. *IG X 2 1*, 126 στ. 5-6 καί 1-3 ἀντίστοιχα. Βλ. ἐπίσης *IG X 2 1*, 1 133 στ. 14-15 ὅπου ὁ Γ. Ἀγιλλῆιος Ποτεῖτος ἐμφανίζεται ὡς ταμίας τῆς πόλης. Ὡς ἐπιχειρημα ὑπέρ τῆς ἀποψης ὅτι ἡ πρωϊμότερη μαρτυρία γιά τήν παρουσία τῆς οἰκογένειας τῶν Agillei στή Θεσσαλονίκη εἶναι τό ἀνάθημα *IG X 2 1*, 98 (τοῦ 1. αἰ. π.Χ. ἢ τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. κατά τόν Edson) κάποιου Μάαρκου Ἀγελλῆιου στήν Ἰσιδα πού ὑποστηρίζει ὁ Ἄ. Ριζάκης (Σημ. 6) 515, σημ. 12, ὁ ὁποῖος δικαιολογημένα χρονολογεῖ τήν ἐπιγραφή στόν 1. αἰ. π.Χ., ἐπειδή τό πρόσωπο αὐτό δέν φέρει *cognomen*, μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ καί ἡ γραφή Μάαρκος τῆς ὁποίας τά ὁψιμότερα παραδείγματα πού μοῦ εἶναι γνωστά δέν εἶναι μεταγενέστερα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς· γιά ἓνα τελευταῖο παράδειγμα ἀπό τήν Μακεδονία μέ τή σχετική βιβλιογραφία βλ. *BCH 118*, 1994, 216 καί σημ. 5.

46. Μιά ἐπισκόπηση, ἀσφαλῶς ὄχι ἐξαντλητική, τῶν ἀποψεων γιά τό πρόβλημα τοῦ ὀνόματος τῆς Θέρμης δίνει ὁ M. Vickers, «Therme and Thessaloniki» στόν τιμητικό τόμο *Studies in honor of Ch. Edson*, Thessaloniki 1981, 237-8. Γιά τίς κατά καιροῦ διατυπωθεῖσες θεωρίες σχετικά μέ τή θέση τῆς ἀρχαίας Θέρμης (ἦτοι σημερινή Θέρμη, Μικρὸ Καραμπουρνό, Ἄνω Τούμπα καί κέντρο τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης) βλ., ἐκτός ἀπό τήν προαναφερθεῖσα ἐργασία τοῦ M. Vickers, F. Parazoglou (Σημ. 2), 190-196 καί τελευταῖα M. Τιβέριος, «Ἀπό τά ἀπομεινάρια ἑνός ἱεροῦ περὶ τόν Θερμαῖον κόλπον», στόν τιμητικό τόμο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις καί Χώρα στήν Ἀρχαία Μακεδονία καί Θράκη*, Θεσσαλονίκη 1990, 77-81.

47. Βλ. M. Δήμιτσας, *Ἀθήναιον* 1879, 71 πού εἰκασε τήν ὑπαρξή τους ἀπό τίς θερμές ἱαματικές πηγές τῆς ἐποχῆς του στά Λουτρά Σέδες. Τό συμπέρασμα αὐτό ἰσχύει καί γιά τήν περίπτωση πού θά δεχόταν κανεῖς ὅτι ἡ ἐπιγραφή μεταφέρθηκε ἀπό ἄλλοῦ.

τυρία για ύπαρξη θερμών πηγών στη σημερινή Θέρμη (Σέδες) κατά την αρχαιότητα,⁴⁸ ο δεύτερος, επειδή επιπλέον ήθελε να συνδέσει το όνομα της πόλης με τον απεικονιζόμενο σε ένα (χαμένο σήμερα) ανάγλυφο δαίμονα, του οποίου υπέθετε αφενός ότι το όνομα ήταν Θερμαίος και αφετέρου ότι η λατρεία ενσωματώθηκε στη λατρεία του Διονύσου, που ήταν δημοφιλής στη Θεσσαλονίκη.⁴⁹

Ἀξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι τον συσχετισμό του ονόματος της αρχαίας Θέρμης με θερμές ιαματικές πηγές και μάλιστα την ύπαρξή τους στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, με τις επιβαλλόμενες επιφυλάξεις λόγω της αποσπασματικής κατάστασης με την οποία διεσώθη η σχετική μαρτυρία, είχε υποθέσει και ο L. Robert στηριζόμενος στη φράση *ὕδατων εἰς θεραπείαν* ενός επιγραφικού θραύσματος.⁵⁰ Ἐπειδή ἡ ἐνδιαφέρουσα αὐτή ἐπιγραφή κατὰ περιεργό τρόπο παρέμεινε ἐκτός τοῦ corpus τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπαναδημοσιεύουμε ἐδῶ τὸ κείμενό της με τὶς συμπληρώσεις τοῦ Robert καὶ μικρὲς μόνο βελτιώσεις ποὺ ἐπέτρεψε ἡ αὐτοψία τῆς πέτρας (φωτ. ἀρ. 2).⁵¹

48. Βλ. Ch. Edson, «Notes on the Thracian phoros», *CPh* 52, 1947, 101-2. Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι δέχεται ὁ τελευταῖος ἡ φράση ...καὶ τοῦ τῶν θερμῶν ὑδάτων οἴκου καθελῶν... βυζαντινοῦ κειμένου τοῦ 7. αἰ. ἀναφέρεται σὲ βαλανεῖο τῆς πόλης βλ. M. Vickers, «Simpium or Thessaloniki?», *BZ* 67, 1974, 343 σμ. 26a.

49. Βλ. Γ. Μπακαλάκης, «Θερμαίος», Ἀρχ. Ἐφ. 1953-4, 221-9 καὶ τοῦ ἴδιου, «Thème - Thessalonike», *Antike Kunst*, Beiheft 1, 1963, 31 πρβλ. κριτική τοῦ Vickers (Σμ. 42), 237. - Ἀντίθετα πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ονόματος, θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ δεχθῶμε ὅτι τὸ νέο εὑρημα ἐπιλύει τὸ πρόβλημα τῆς θέσης τῆς ἀρχαίας Θέρμης. Ἡ σύνδεση αὐτὴ εἶναι συνήθης στὴν ἐρευνα, ἀλλὰ ἡ ὑπαρξη θερμῶν πηγῶν στὰ Λουτρά Σέδες δὲν σημαίνει ὑποχρεωτικὰ καὶ ταύτιση τῆς θέσης τους ἢ τῆς παρακείμενης Θέρμης (Σέδες) με τὴν ἀρχαία Θέρμη. Τὸ ἀποφασιστικὸ ἐπιχείρημα ποὺ θὰ πρέπει νὰ βάρυνε γιὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ ονόματος τῆς στὴν ἀρχαιότητα ἦταν προφανῶς ὅτι οἱ πηγὲς βρῖσκονταν μέσα στὸ κυριαρχικὸ τῆς ἔδαφος. Τίποτε δὲν ἀποκλείει ὡστόσο ὅτι οἱ πηγὲς αὐτὲς ἀπεῖχαν κάποια χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ ἀστικό τῆς κέντρο. Τὸ ποῦ ἐκεῖνο αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι ἓνα ἄλλο ἀνεξάρτητο πρόβλημα ποῦ, κατὰ τὴ γνώμη μου, κακῶς ἔχει συνδεθεῖ με ἐκεῖνο τῆς προέλευσης τοῦ ονόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης.

50. L. Robert (Σμ. 5), 220 κ.ἐξ., ὁ ὁποῖος τὴν εἶχε δεῖ στὸ παλαιὸ Μουσεῖο τῆς πόλης τὸ 1932.

51. Ἡ ἐπιγραφή φυλάσσεται στὸ σημερινὸ Μουσεῖο τῆς πόλης με ἀρ. εὑρ. 6663. Τὰ μέτρα της ἔχουν ὡς ἑξῆς: μέγιστο ὕψος 0,20 μ., μέγιστο πλάτος 0,21 μ., πάχος 0,10 μ.· τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 0,016 μ. καὶ τὰ διάστιχα 0,011 μ. Στὸ εὔρετήριό τοῦ Μουσείου δὲν ἀναφέρεται κανένα στοιχεῖο γιὰ τὴν προέλευσή της. - Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποψη τοῦ ἀνώνυμου συντάκτη τοῦ εὔρετηρίου ὅτι τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ συνανήκε μετὰ τὰ δημοσιευμένα ὡς *IG X 2 I, 14* (τιμητικὸ ψήφισμα τοῦ 133 μ.Χ.) ὑπ. ἀρ. 2225, 2341 καὶ 2341B ἀποσπάσματα τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης, χωρὶς ὁμως νὰ συναρμῶζει με αὐτά. Ἡ ὁμοιότητα τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων σὲ ὅλα τὰ παραπάνω

----- μήσας τῶν -----
 -----ν ὑδάτων εἰς θεραπ[είαν] -----
 -----ως πλουσίαν ἐπεισα[γ-]
 -----τικεν διατελεῖ -----
 5 -----[ὠφέ?]λιαν τῶν π[ολιτῶν?]
 -----τόπον -----
 -----των -----

Στ. 1. ἰον Robert· στ. 2 θεραπ[είαν] Robert· στ. 5 [ὠφέ?]λιαν, π[ολιτῶν?] Robert· στ. 3 ὡς Robert· στ. 7 των ego.

Τό δεύτερο —τοπογραφικῆς φύσης— πρόβλημα πού θέτει ἡ νέα ἐπιγραφή ἀφορᾷ τό νοτιοανατολικό ὄριο τῆς χώρας τῆς Θεσσαλονίκης.⁵² Προηγουμένως ἀπαιτεῖται, ὥστόσο, νά διευκρινισθεῖ ἂν ἡ νέα ἐπιγραφή βρέθηκε in situ στή θέση τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν τοῦ σημερινοῦ Σέδες ἢ ἂν μεταφέρθηκε ἐκεῖ ἀπό ἄλλοῦ. Τό μεγάλο βῆκος τῆς πέτρας καί ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε ἔνδειξης γιά δεύτερη χρήση θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς ἰσχυρές ἔνδειξεις, δέν καθιστοῦν ὁμῶς ἀπό μόνες τους ὑποχρεωτική τήν ἄποψη ὅτι ἡ νέα ἐπιγραφή βρέθηκε in situ ἢ στήν ἐγγύς περιοχή. Πολύ περισσότερο ὑπέρ τῆς ἄποψης αὐτῆς συνηγορεῖ, κατά τή γνώμη μου, τό ὅτι στήν περιοχή εὗρεσῆς της τόσο κατά τήν τουρκοκρατία ὅσο καί σήμερα ὑπάρχουν θερμές ἱαματικές πηγές. Συνεπῶς ἂν δεχόμεσταν εὗρεσή της κατά χώραν, μέ δεδομένο ὅτι ἡ ἀφιέρωση τῆς Πόσιλλας γίνεται *τῇ πόλει / civitati Thessalonicensium*, ἢ ὑπό συζήτηση ἐπιγραφή θά συνιστοῦσε τήν πρώτη, ἀπό ὅσο γνωρίζω, μαρτυρία ὅτι τό νοτιοανατολικό ἄκρο τοῦ *territorium* τῆς Θεσσαλονίκης ἔφθανε τουλάχιστον ὡς καί τά σημερινά Λουτρά Σέδες ἢ τήν γειτονική περιοχή, δηλ. περίπου σέ ἀπόσταση 15 χιλ. ἀπό τό κέντρο τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης. Τό συμπέρασμα αὐτό θά συνεπαγόταν μέ τή σειρά του μία ἀκόμη ἀμφισβήτηση τῆς πληροφορίας τοῦ Πλίνιου τοῦ πρεσβυτέρου (IV, 36) ὅτι τίς μέρες του ἡ Θέρμη ὑπῆρξε ἀνεξάρτητη πόλη, πληροφορία τῆς ὁποίας ἡ ἀνακρίβεια εἶχε ἤδη ἐλεγχθεῖ μέ διαφορετική ἐπιχειρηματολογία ἀπό τήν προηγούμενη ἔρευνα.⁵³

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Π. Νίγδελης

ἀποσπάσματα καί χαρακτηριστικές λέξεις τοῦ ἀποσπάσματος ἀρ. 6663 πού προσιδιάζουν σέ ἓνα ψήφισμα, ὅπως λ.χ. ἡ μετοχή σέ -ήσας καί τό ρῆμα *διατελεῖ* καθιστοῦν τήν ἐλκυστική αὐτή ὑπόθεση δεκτική περαιτέρω ἔρευνας.

52. Γιά τή χώρα τῆς Θεσσαλονίκης βλ. τελευταία Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντοῦρου, «Χώρα τῆς Θεσσαλονίκης, μιά προσπάθεια ὀριοθέτησης», στόν τιμητικό τόμο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη* (βλ. σημ. 46), Θεσσαλονίκη 1990, 99-107 ὄπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

53. Βλ. π.χ. F. Parazoglou (Σημ. 2), 194.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ITALIKERFAMILIE DER AULI AVII AUS THESSALONIKE UND EINE NEUE BILINGUE WEIHINSCHRIFT DER AVIA POSILLA

Es handelt sich um die Erstveröffentlichung und den historischen Kommentar einer bilinguen (griechisch-lateinischen) Weihinschrift, die in der Gegend von Loutra Sedes, 15 km südöstlich des heutigen Stadtzentrums von Thessalonike, gefunden wurde.

In der Inschrift werden heisse Quellen (τὰ θερμὰ / aquae), ein Tempel (ναός / aedes), ein Wasserbecken (δεξαμενὴ / piscina) sowie das Wasserbecken umgebende Säulenhallen (στοαί / porticus) als Weihgeschenke der reichen Italikerin Avia A. f. Posilla für den Kaiser Augustus, die Stadt Thessalonike und Herakles aufgeführt. Die gleiche Italikerin ist uns aus einer kürzlich veröffentlichten, ebenfalls bilinguen (lateinisch-griechischen) Weihinschrift bekannt (Ἀρχαία Μακεδονία V, 1542), die Reparaturarbeiten an dem bedeutenden Isistempel in Thessalonike und die Errichtung des Pronaos desselben zum Inhalt hat.

Der Verfasser des Artikels datiert die neu gefundene Inschrift aufgrund des Titels pontifex maximus des Augustus in die Zeit zwischen 12 v. Chr. und 14 n. Chr. und erörtert die möglichen Gründe für das Fehlen dieses Titels in der griechischen Version. Im folgenden interpretiert er die Nutzung der in der Inschrift erwähnten Bauwerke, wobei er einerseits von dem Begriff θερμὰ, den er als heiße Heilquellen versteht, und andererseits von der Tatsache ausgeht, daß die Bauten ausser dem Kaiser und der Stadt, auch Herakles geweiht waren, der u.a. auch als Gott der Heilquellen verehrt wurde. Aus diesen Gründen sowie unter Berücksichtigung der in der Inschrift erwähnten Säulenhallen hält der Verfasser die Nutzung des Beckens als Schwimmbecken für wahrscheinlich.

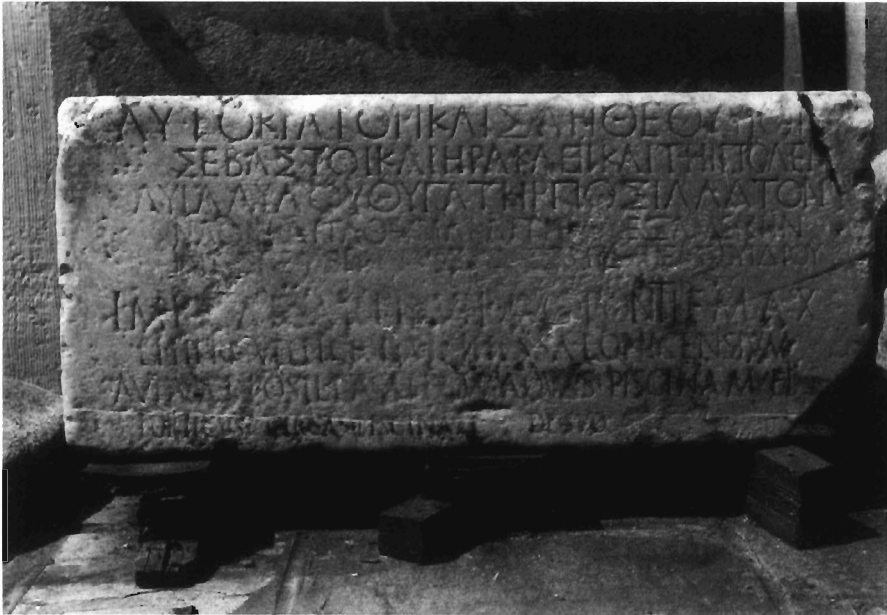
Desweiteren werden ähnliche Schenkungen aus anderen griechischen Städten erwähnt, durch die Italiker zum Aufbau und zur Verschönerung ihrer neuen Heimat beitrugen. Dann werden die möglichen Beweggründe der Schenkungen der Posilla und ihre Einstellung ihrer griechischen Umgebung gegenüber besprochen. Nach Meinung des Verfassers kann die wechselnde Reihenfolge der Sprachen in den beiden Inschriften zur Klärung des zuletzt genannten Problems herangezogen werden, da es sich s. W. um einen

Präzedenzfall handelt. Dieser Wechsel, zweifellos eine Abweichung von der Regel, wird als Ausdruck der besonderen Bindung der Posilla an die Stadt Thessalonike erklärt, die auf ihren langjährigen Aufenthalt dort zurückzuführen ist. Das würde bedeuten, daß die neugefundene Inschrift jünger ist als die Isistempel-Inschrift.

Zum Schluß wird die Geschichte der übrigen bekannten Mitglieder der Familie der Avii anhand der einschlägigen Inschriften bis zum Anfang des 3. Jhdts n. Chr. verfolgt, aus denen die gesellschaftliche Integration dieser reichen Familie in das Leben der Stadt hervorgeht.

Im Anhang werden zwei topographische Probleme besprochen, mit denen uns die neue Inschrift konfrontiert. Das erste bezieht sich auf die vieldiskutierte Frage nach der Herkunft des Namens des antiken Therme, der bedeutendsten Stadt der Gegend vor der Gründung Thessalonikes. Der Verfasser vertritt die Ansicht, daß der Name der Stadt tatsächlich auf die Existenz von heißen Quellen, wie den in der Inschrift erwähnten, zurückzuführen ist, trotz der Einwände, die in der älteren Forschung gegen eine derartige Auslegung erhoben wurden.

Das zweite Problem betrifft die südöstliche Grenze des Territoriums von Thessalonike. Nach Meinung des Verfassers spricht vor allem die seit der Türkenherrschaft belegte Existenz von heißen Quellen am Fundort der Inschrift dafür, daß sie in situ oder jedenfalls in der näheren Umgebung ihres ursprünglichen Aufstellungsorts gefunden wurde. Das würde bedeuten, daß uns mit der Inschrift ein erster Beleg dafür vorliegt, daß sich die südöstliche Grenze des Territoriums von Thessalonike bis in die Gegend von Loutra Sedes erstreckte.

Π. Νίδελης, εικ. 1.: Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν *Auli Avii* στή Θεσσαλονίκη. (S. 51).

Π. Νίδελης, εικ. 2.: Ἐπίμετρο: Ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης. (S. 63).